

TAALGEBRUIKSVERSCHIJNSELEN BIJ HET AANVAARDBAAR MAKEN VAN OORDEELSUITSPRAKEN IN ~~VERBALE~~ INTERACTIE SPONTANE

Inleiding

Het is een bekend verschijnsel (Sacks e.a., 1974) dat in spontane verbale interactie actuele sprekers het risico lopen hun spreekbeurt te moeten afstaan aan sprekers die door middel van zelfselectie aan het woord komen. In spontane interactie zijn er eigenlijk maar weinig 'soorten beurten' waarbij de spreker erop kan vertrouwen dat hij z'n bijdrage ten einde zal kunnen voeren zonder aanmerkelijke interruptie te ervaren. Het *verhaal* vormt een type gespreksbijdrage waarvoor geldt dat de hoorder min of meer verplicht is van z'n recht tot beurtovername af te zien voor de tijd dat het verhaal verteld wordt, al zijn bepaalde internarratieve beurten in verband met blijken van begrip of instemming of vragen om opheldering aanvaardbaar. Dit opschorten van de beurtwisseling dient beloond te worden en S (de spreker, verteller) heeft de plicht aan H (de hoorder) duidelijk te maken waarom zijn claim op een relatief lange en ongestoorde beurt gerechtvaardigd is (Polanyi 1979, p. 211). Die rechtvaardiging kan worden gevonden in de functie die het verhaal heeft in de gesprekscontext of in het verhaal zelf. Voor het eerste geval geldt dat een verhaal kan functioneren als argument voor een eerder door S of H geponeerde stelling, als illustratie van een eerder gestelde uitspraak e.d. S zal de relatie tussen het verhaal en de 'aanleiding daartoe' aan H duidelijk moeten maken. Maar verhalen kunnen ook zonder duidelijke co-textuele aanleiding in gesprekken ge-realiseerd worden en om zichzelf wille verteld worden. Ook dan heeft S de verplichting voor H aannemelijk te maken waarom het verhaal de moeite van het vertellen waard was en, meer nog, waarom het voor H de moeite waard was het verhaal aan te horen en tijdelijk van z'n beurtovernamerecht af te zien. In beide gevallen vindt deze verantwoording vooral¹ plaats d.m.v. *evaluaties* waarmee S de 'pointe' van z'n verhaal tot uitdrukking brengt.

Labov (1972, p. 370-393) heeft erop gewezen dat er een redelijk groot aantal manieren zijn om evaluaties, waarbij S z'n houding ten aanzien van wat hij vertelt (veelal een persoonlijke ervaring van een gebeurtenis waarbij hij als

'agent', 'patient' of observator betrokken was) tot uitdrukking brengt, verbaal te realiseren (zie ook Polanyi 1979, p. 209). We kunnen kortweg spreken van een continuüm beginnend bij evaluaties die geheel zijn ingebed in het verhaal zelf, meestal in de verhaalconstituent *complication* (Labov 1972, p. 363), en eindigend bij expliciete evaluaties. In het laatste geval gaat het om zinnen en frases die geen andere narratieve functie hebben dan de houding van de spreker tegenover de door hem vertelde gebeurtenis tot uiting te brengen. Het is deze categorie van evaluaties, waarbij S 'met zoveel woorden' zijn oordeel uitsprekt over het gebeurde, waarnaar in dit artikel onze belangstelling uitgaat. Nu is niet alleen de wijze waarop S zijn oordeel over de in het verhaal aanweziggestelde gebeurtenis verbaal realiseert, een interessant onderzoeksthema voor de conversatieanalyse, maar ook de wijze waarop S bij de uitdrukking van z'n oordeel aanlegt op instemming daarmee door H. Deze instemmende reactie door H is sociaal relevant, omdat H daarmee aan S duidelijk maakt dat ook hij van mening is dat S terecht een lange spreekbeurt heeft opgeëist.²

De manieren waarop S bij het uitdrukken van expliciete evaluaties probeert van H een instemmende reactie te verkrijgen op S' oordeel, vormt het onderwerp van dit artikel³. Figuur 1 bevat een overzicht van evaluatievormen.

Voor we toe zijn aan een beschrijving en een verklaring van de retorische strategieën die Nederlandssprekenden ten dienste staan ten behoeve van vergroting van de instembaarheid van hun oordelen, moeten we eerst kort ingaan op de aard van het onderzoeksmateriaal: oordeeluitspraken i.v.m. narratieven die gedaan worden in tweegesprekken die gevoerd worden in de context van een radio- of televisieuitzending⁴. Wie geïnteresseerd is in de vraag hoe Nederlandssprekenden in het gewone taalverkeer⁵ hun oordelen over bepaalde verschijnselen verbaal tot uitdrukking brengen, doet er om een aantal redenen (die hier verder buiten bespreking blijven) goed aan dit soort uitspraken te bezien in verband met verhalen, in de narratieve co-text. Een niet onbelangrijk praktisch argument is dat in of na verhalen haast

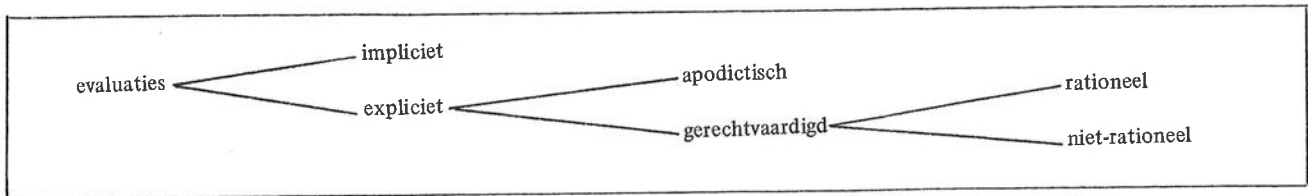

Fig. 1: Evaluatievormen

voorspelbaar zo'n oordeeluitspraak wordt gedaan, omdat het een 'constraint' is op het verbale gedrag van S (Labov 1972, p. 366 e.v., Polanyi, 1979, p. 209). Ook zijn er een aantal goede gronden om bij dit onderzoek uit te gaan van gespreksmateriaal dat verzameld is in de audio(-visuele) massacommunicatie. Eén belangrijk argument is dat in gesprekken via radio of tv de 'constraint' om d.m.v. evaluaties een narratief te verantwoorden relatief sterk is. S heeft - vanwege het openbare karakter van massacommunicatie - niet alleen te maken met een directe gesprekspartner wiens instemming hij zoekt, maar ook met een luisterend of kijkend publiek dat eveneens vertellenswaardige zaken wil horen. Merkwwaardigerwijs vinden we H, de directe gesprekspartner, in dit soort gesprekken in een dubbelzinnige positie: doordat hij S het vertelrecht gunt - en daardoor P, het auditorium, dwingt tot kennisname van het verhaal -, raakt hij medeverantwoordelijk voor het verhaal. We verwachten dat deze dubbele verantwoordelijkheid tot uiting komt in het verbale gedrag van H; op de contextspecifieke reacties op evaluaties komen we in par. 3.2 te spreken.

Omdat het ons hier gaat om strategieën i.v.m. het aanvaardbaar maken van oordeeluitspraken, zullen we over *evaluaties in apodictische vorm* kort zijn. Wel is het misschien goed op te merken dat *oordelen* als lexicaal item ambigu is: we spreken over oordelen als een *mentaal proces*, over oordelen als *houdingen* ten gevolge van dat proces en van oordelen als *taalhandeling* waardoor zo'n houding gecommuniceerd wordt. Van het oordelen als mentale handeling geeft Taylor (1975) een bruikbare logische reconstructie⁶: nadat iemand bepaald heeft wat het oordeelobject (evaluatium) is,

1. relateert hij dit evaluatium aan een oordeelsstandaard,
2. bepaalt hij de waarde van het evaluatium door het hantieren van een norm,
3. neemt hij een attitude (pro, contra of neutraal) aan t.o.v. het evaluatium (vgl. Taylor 1975, p. 9-10).

Ons onderzoek laat zien dat bij het verbaal realiseren van oordeeluitspraken deze proces-elementen een belangrijke rol spelen:

(1) ik herinner me van Valkeveen dat ik vroeger op zondag met mijn vader daar op de fiets naar toe ging en daar was een grote speeltuin, zo'n soort uitspanning, en dan kreeg ik een glaasje karnemelk en dan fietsten we weer terug en *dat was feest dan de hele zomer*

(2) en dat vond ik *zo ontzettend lief* ik vond het *zo maatschappelijk* en *zo aardig* ik was er *diep door getoucheerd*

(3) en het lukte hem om boven in de mast te klimmen want *als je natuurlijk halverwege moet gaan zakken dan is de aardigheid eraf* maar het lukte hem om helemaal tot bovenin bij die ham te komen nou dat was inderdaad wel *een stunt* hoor

We zien dat in (1) S eigenlijk alleen zijn pro-attitude als zodanig tot uitdrukking brengt (*dat was feest dan de hele zomer*). In (2) echter brengt S niet alleen zijn attitude tot uitdrukking (*diep getoucheerd*), maar expliciteert hij ook de waarde van het evaluatium (nl. bepaald gedrag van een jongetje) op drie standaarden (nl. lief - onlief, maatschappelijk - onmaatschappelijk en aardig - onaardig). In (3) drukt S zijn houding uit tegenover een bepaald gebeuren (hij vindt het *een stunt*), maar laat hij ook zien welke norm hij hanteert: als de protagonist faalt dan levert dat een negatieve score op op de aantrekkelijkheidsstandaard; slaagt hij dan scoort dat positief - hier uitgedrukt als *een stunt*.

Het is nodig op deze beknopte wijze op de proces-kant van evaluaties in te gaan, omdat de proces-elementen 'naar buiten' kunnen komen bij het aanvaardbaar maken van oordeeluitspraken, zoals in (2) en (3) het geval is en zoals zal worden uitgewerkt in m.n. par. 1.

In verband met de verbale strategieën die Nederlandssprekenden ten dienste staan om hun oordeel voor H instembaar te maken, maken we een onderscheid tussen *rationele* en *niet-rationele* strategieën. De rationele strategieën worden hierdoor gekenmerkt dat S aan H inzicht verschaft in de gronden waarop zijn oordeel berust (par. 1.). De notie 'niet-rationeel' (die hier natuurlijk geen waarde-oordeel inhoudt) past allereerst in een negatieve omschrijving: het gaat om strategieën waarbij S aan H géén inzicht verschaft in de gronden van zijn oordeel. Maar de gebruikte notie laat ook een meer sprekende toelichting toe. Bij deze categorie gaat het om taalgebruiksverschijnselen die met het (rationele) efficiëntie-principe van communicatie dat o.a. door Grice (1975) is uitgewerkt, niet te verantwoorden zijn (par. 2).

1. Rationele strategieën

1.0. Zoals aangegeven, impliceert het toepassen van een rationele strategie dat S H niet alleen informeert over zijn oordeel over een bepaald evaluatium, maar de propositie waarin dat oordeel vevat is, vergezeld doet gaan van één of meer uitspraken die informatie bevatten die dat oordeel (moeten) onderbouwen. Taylor (1975) doet een voorstel voor "the over-all logical structure of the justification of value judgements" (Taylor 1975, p. 76).

Ervan uitgaand dat "uttering a value judgement is always a rational act (which) presupposes its own justifiability" (Taylor 1975, p.67), ontwerpt hij een theoretisch-normatief model voor een volledig afgerond proces van rechtvaardiging van evaluaties, waarin hij vier fasen onderscheidt: *verificatie, validering, vindicatie* en *rationele keuze*. Dit mo-

del gebruik ik als vertrekpunt voor de indeling en typering van rationele strategieën die in spontane verbale interactie worden toegepast. Daarbij moet gezegd worden dat, aan de ene kant, het model 'overbuilt' is ten aanzien van de praktijk van het rechtvaardigen van oordelen in spontane taalgebruikssituaties, maar, aan de andere kant, het geen plaats biedt aan alle strategieën met een rationeel karakter die in het taalverkeer voorkomen.

Op grond van analyse van het onderzoeksmateriaal komen we tot het volgende overzicht van rationele strategieën die taalgebruikers toepassen bij het aanvaardbaar maken van oordeeluitspraken (een overzicht dat in deze par. wordt toegelicht).

S probeert van H een instemmende reactie te krijgen op S' oordeeluitspraak E door:

1. het specificeren van eigenschappen of kwaliteiten van het evaluatum;
2. het expliciteren van de norm waarmee geoordeeld is;
3. het rechtvaardigen van de norm waarmee geoordeeld is, t.w.
  - a. de juistheid ervan,
  - b. de toepasselijkheid ervan.

1.1. De onder 1 beschreven strategie behelst, ook naar Taylor's definitie (1975, p.79), een *verificatie*: S stelt karakteristieken van het evaluatum aanwezig die, tegen de achtergrond van een gepresupponeerde norm, de oordeeluitspraak rechtvaardigen. Bijvoorbeeld:

Het meisje is mooi. Ze is blond.

Onder aanname van de werking van de relevantie-maxime actualiseert de tweede uitspraak de norm 'Blonde meisjes zijn mooi', zodat een reeks van uitspraken ontstaat waarvan de functionele relaties eenvoudig beschrijfbaar zijn in termen van het Toulmin-model (Van Eemeren e.a. 1978, p. 125 e.v.). Zo gezien, biedt de uitspraak 'Ze is blond' op directe wijze grond voor het oordeel 'Het meisje is mooi'. Dat deze strategie in de co-text van narratieven veel gebruikt wordt, kan, naast de eenvoudige toepasbaarheid van de strategie, ook zo verklaard worden: H kan (in het algemeen) niet zelf controleren of de in de verificatie-zin genoemde eigenschappen of kwaliteiten van het evaluatum corresponderen met de werkelijkheid, maar dient S' verificatie-uitspraak te geloven (kwaliteitsmaxime). S is in de positie om uit het geheel van eigenschappen en kwaliteiten van het evaluatum die eigenschap of kwaliteit in de verificatie-zin aanwezig te stellen die, tegen de achtergrond van de door de verificatie-zin gepresupponeerde norm, waarvan S denkt dat H die deelt, het oordeel het beste kan staven.

(4) ik heb lang eh in Den Bosch gewoond maar op zondagochtend vond ik het ongelofelijk saai dan zaten de mensen misschien of ze slapen uit of ze zaten in de kerk en verder was er niets te beleven

(5) dat was eh toch al een geweldige ontdekking (een bandrecorder van een bepaald type) je had geen stroom nodig dat was al zo belangrijk je kon op elke willekeurige plaats dan ook kon je opnames gaan maken

(6) nou we hebben toen gemerkt hoe moeilijk dat was (met een bromfiets op vakantie) want op de vlakke weg reed-ie wel aardig 25 kilometer haalde je dan wel maar zodra je de grens over was en je was in de Ardennen dan was 't helemaal fout hè dan was het lopen geblazen en dat ding naar boven douwen totdat je hoog genoeg was en dan ging het weer lekker naar beneden

1.2. De onder 2 beschreven strategie, het expliciteren van de norm waarmee geoordeeld is, komt in Taylor's model niet voor. Niettemin wordt deze strategie in de omgangstaal toegepast; in (3) bijvoorbeeld wordt het oordeel dat het tot boven in de mast klimmen een *stunt* is, verantwoord door de norm te expliciteren 'als je halverwege moet gaan zakken dan is de aardigheid eraf' (waarbij we de 'negatieve omschrijving' verder buiten beschouwing kunnen laten). Een minder 'warrant-achtige' formulering vinden we in (7).

(7) wat laatst gebeurde eh dat een onderwijzer dus eh kinderen een beetje ja voor aap zet omdat ze een keer een proefwerkje minder goed hebben gemaakt nou daar kunnen ze echt niet tegen dat voelen ze ook heel emotioneel zo aan van ja dit gaat niet hè je kunt kinderen niet zo maar voor aap zetten omdat ze eens een keertje een onvoldoende of een slecht punt halen

Het expliciteren van de norm, waarmee S oordeelt en waarvan S denkt dat H die norm ook hanteert, vergroot de aanvaardbaarheid van de oordeeluitspraak. In dit verband wijzen we op gevallen waar S eveneens een norm expliciteert die de aanvaardbaarheid van de oordeeluitspraak vergroot, maar waar die norm niet functioneert als warrant:

(8) we moesten vier maanden lang in Zweden blijven da's lang als je vrij bent wil je dan toch naar je land toe

In (8) impliceert de uitspraak in cursief conversationeel het gegeven 'S was vrij en wilde naar z'n land toe' (relevantie-maxime). Dit gegeven en het gegeven dat S vier maanden in Zweden moest blijven, vormen de datumkant van de warrant 'als je vrij bent en je wilt naar huis toe en je moet vier maanden in Zweden blijven, dan duurt dat (onaangenaam) lang'. Zo gezien, levert de gecursiveerde uitspraak alleen nadere, nodige gegevens ter rechtvaardiging van het oordeel (verificatie-handeling), maar het norm-karakter van de gekozen formulering verleent aan de uitspraak een grotere rechtvaardigende kracht, omdat op deze wijze aan het gegeven het unieke karakter ontnomen wordt. Hetzelfde geldt voor (9):

(9) en die schat van een dokter is was dood toen ja en een paar vrouwen van ons één de arm d'r af en zo dat was toch wel tragisch hè als je bevrijd wordt en dan die dokter ook dat je dan... ja de Engelsen hebben d'r niets aan kunnen doen die dachten natuurlijk dat het een eh Duitse colonne was hè

Om de strategie van norm-explicitering retorisch effectief te doen zijn, dient S uiteraard een norm te verwoorden die in een bepaald 'climate of opinion' geldigheidswaarde heeft.

1.3. Niettemin kan het voorkomen dat S een norm presupponeert of expliciteert waarvan (S denkt dat) het voor H niet zonder meer duidelijk is dat die norm juist is, dan wel toepasselijk in verband met het evaluatum in kwestie. In

zo'n geval moet S de norm *valideren* (Taylor 1975, p.82, 84 e.v.). In de praktijk van ons onderzoeksmateriaal worden de volgende valideringsstrategieën toegepast:

a. de juistheid van de norm wordt afgeleid uit een andere norm.

(10) S: toen zegt ze jullie zullen zo ziek zijn langzamerhand van al die rijst ik zal maar eens een heerlijke pot een Nederlandse pot (erwtensoepp) maken
H: konden jullie dat door je keel krijgen?
S: o heerlijk o verrukkelijk *warm eten is helemaal niet erg in de hitte*

(11) toen eh zei dus eh zei zei ik tegen dames en heren staat nou de mast nou kunt u 'm eens een keer zien en Dick van Bommel zegt vanmiddag zo kwasi tegen mij als ik nou 25 gulden daar bovenin hang klim je d'r dan in? ik zeg ik kijk wel uit voor 25 gulden *als 't nou duizend gulden was nou vooruit*

(12) maar hij liep er mooi in want hij op een goed moment toen we aan het laatste moeilijkste gedoelte toekwamen was hij z'n muziek kwijt en hij zat achter die lessenaar met hopen papier nou ik weet niet of jullie Limelight hebben gezien met Chaplin *zoals Buster Keaton daar achter de piano met al die papieren zat te prutselen* dus w konden niet meer

In deze gevallen wordt het oordeel ('evaluatium is X', resp. (10) *heerlijk, verrukkelijk* (pro-attitude), (11) *ik kijk wel t* (con-attitude) en (12) *we konden niet meer* (pro-attitude), gerechtvaardigd door verwijzing naar normen waarvan S ve onderstelt dat H die deelt: (10) *warm eten in de hitte is nu erg*, (11) *voor duizend gulden doe je zoiets wel* en (12) *zoas B.K. daar zat dat was om te lachen*

In (10) is sprake van een genus-specimina relatie, in (11) van een contrastieve relatie en in (12) van een analogie.

b. de juistheid van de norm wordt verantwoord door een beroep op een bron

In (13) wordt het (impliciete) oordeel dat het gedrag van de moeder bevreemdend is, gerechtvaardigd door te verwijzen naar de tegengestelde norm die S en haar zusters *naar eigen ervaring* hanteren. In (14) wordt het oordeel van S dat de tocht leuk was, gestaafd door te verwijzen naar de grote groep van radioluisteraars die veel belangstelling hadden voor die tocht (dat dus *ook* leuk vonden).

(13) wij hebben ons eigenlijk onze andere moeder nooit weergezien en eh nou wij alledrie goed terecht zijn gekomen en eh hebben wij zelf ook alledrie kinderen en nou ben je zelf 35 en nou ga je wel eens denken van hoe kan een moeder dan de kinderen zo maar aan de kant zetten zonder dat ze daar ooit weer om gevraagd heeft

(14) Duitsland door en toen zelfs nog Denemarken Zweden een stukje Noorwegen en dat hebben we tien weken gedaan en dat was een ongelofelijk leuke tocht *die ook veel aandacht trok*.

c. de toepasselijkheid van de norm wordt aangetoond door explicitering van het bereik van de norm.

In (15), (16) en (17) wordt het oordeel gerechtvaardigd door tot uitdrukking te brengen voor wie de norm waarmee geoordeeld wordt geldt.

(15) en op zo'n moment eh zoeken dan *de Chinezen* heb ik heb ik me laten vertellen eh de oudst mogelijke bewoner en dan is het natuurlijk ook sprookjesachtig dat ik me op dat absolute moment daar meldde als de eerste bewoner dus dat was geweldig een geluk *voor die man* hè een geweldige gelukbrenger

(16) o zei-die en hij pakte zijn portefeuille en hij heeft de andere kant van het palmtakje moet je je voorstellen *als jood* hè

(17) en dat vind ik het nare van 't geheel en dat zal menige vrouw ontmoet hebben eh dan moet je eh dan respecteren ze 't niet dat je zegt nee dat wil ik niet daar heb ik geen behoefte aan op deze manier *een vrouw is anders dan een man* een vrouw heeft meer uit een vriendschapsrelatie die heeft warmte nodig eh ja een stuk veiligheid eh in die relatie vindt ze 't net zo fijn als een man maar dat heb je eerst gewoon nodig om je te kunnen geven want je kunt dat niet maar zo even dansen en dan eh huyla daar heeft een vrouw veel moeite mee

1.4. Als we het geheel van in ons corpus toegepaste rationele strategieën overzien, concluderen we dat de mogelijkheden van het theoretisch-normatieve model van het rechtvaardigen van oordeeluitspraken bij lange na niet benut worden in spontaan taalgebruik: *vindicatie* en *rationele keuze* komen in het materiaal niet voor, *valideringen* af en toe, terwijl *verificatie* een veel toegepaste strategie is. Een deel van de verklaring is ongetwijfeld dat de latere fasen een relatief zwaar beroep doen op intellectuele inspanning van S en H, maar belangrijker - in interactioneel perspectief - is dat het vragen door H van steeds nadere rechtvaardigingen, zo dat nodig mocht zijn, voor S een face-bedreigende act is⁷. Bovendien bevatten de verbale realisaties van rationele strategieën vaak niet-rationele elementen die de mogelijkheden voor een afwijzende reactie voor H verkleinen. Deze elementen zijn hier buiten bespreking gebleven om interferentie met par. 2 te voorkomen.

2. Niet-rationele strategieën.

2.0. Bij ons onderzoek naar de wijze waarop in spontaan taalgebruik sprekers trachten hun oordeeluitspraak voor hoorders aanvaardbaar te maken, observeren we een aantal 'manieren van doen' die overeen komen wat betreft hun niet-rationele karakter. Zoals eerder aangegeven, verwijst de kwalificatie *niet-rationeel* naar de omstandigheid dat deze strategieën H geen inzicht verschaffen in de gronden van de oordeeluitspraak. Voor het overgrote deel van deze strategieën geldt tevens dat ze te beschrijven zijn als (ogenschijnlijke) schendingen van de rationeel gefundeerde conversatiemaximen die Grice (1975) heeft geformuleerd en dat het gebruik ervan, alsmede het retorisch effect, verklaard kunnen worden met het model dat Brown & Levinson (1978), op basis van het werk van Goffman, hebben voorgesteld inzake beleefdheidsverschijnselen in verbale interactie.

We geven eerst een overzicht van niet-rationele strategieën die Nederlandssprekenden blijkens analyse van ons materiaal toepassen ter vergroting van de instembaarheid van hun oordeeluitspraken; dit overzicht wordt vervolgens toegelicht.

S probeert van H een instemmende reactie te krijgen op S' oordeeluitspraak E door:

1. te laten zien dat (de) condities op het oordelen als taalhandeling vervuld zijn;
2. het thematiseren van (non-)verbale handelingen die S verricht (of nalaat) als consequentie van z'n oordeel;
3. herhaling van de oordeeluitspraak;
4. het met zekere prosodische kenmerken realiseren van de oordeeluitspraak;
5. het gebruik van partikels die de door S gewenste voortzetting specificeren;
6. het bewerkstelligen van 'pronominal shift'.

2.1. Tot de onder 1 beschreven strategie rekenen we verschijnselen als die welke waar te nemen zijn in de volgende voorbeelden.

(18) dat vond ik eerlijk gezegd nogal een eh benauwend ogenblik

(19) ik moet heel eerlijk zeggen (...) op zondagochtend vond ik 't ongelofelijk saai

(20) dat vond ik toch echt wel heel erg knap van hem hoor

(21) en ik heb inderdaad nog wel eens gezegd ik vind hoorspel de mooiste vorm van radio

(22) geweldig, werkelijk waar

(23) (...) 'k heb lang in Den Bosch gewoond maar op zondagochtend vond ik 't ongelofelijk saai

(24) ja dat is wat dat betreft ontzettend veel veranderd hè want ik heb natuurlijk nog meegemaakt de komst feitelijk van de banden hè

(25) ik heb me heel lang daarover gedacht en heel vaak d'r over gedacht en ik geloof dat het helpt hè

(26) kijk 't is niet zozeer die lelijkheid als wel het lelijkheidsgevoel en wat erg is dat heb ik zelf echt heel vaak moeten observeren als ik vroeger ergens op een terrasje ging zitten dan was dat terrasje in een minimum van tijd leeg

We zien dat in (18)-(22) S tot uitdrukking brengt dat hij z'n oordeeluitspraak meent. In (23)-(26) zien we dat S tot uitdrukking brengt dat hij in staat moet worden geacht een (juist) oordeel te geven. Zonder uitvoerig in te hoeven gaan op de voorwaarden waaronder de taalhandeling van het oordelen 'geldig' wordt uitgevoerd, mag gesteld worden dat de *oprechtheidsvoorwaarde* en de (voorbereidende) *voorwaarde van oordeelscompetentie* (S gelooft dat hij in staat is een juist oordeel te geven) verbonden zijn met de taalhandeling oordelen. Het thematiseren van deze condities vormt in principe een schending van de Griceaanse kwantiteitsmaxime: om zowel oprechtheid als oordeelcompetentie door oordeeluitspraken gepresupponeerd worden, is het expliciet naar voren brengen dat aan deze voorwaarde(n) is voldaan een redundante handeling. Dat niettemin deze handeling vaak gepleegd wordt, kan als volgt verklaard worden.

Door zijn oprechtheid of competentie tot oordelen tot uitdrukking te brengen, verbindt S zich *als persoon* met zijn

oordeeluitspraak (vgl. Brown & Levinson 1978, p.152). S actualiseert zichzelf als oordelende instantie. We zouden, in termen van de literatuurtheorie, kunnen spreken van persoonlijke evaluaties naast auctoriele evaluaties, vgl.

Het meisje is mooi (=auctorieel)

Ik vind het meisje mooi (=personaal)

Wanneer H in geval van zo'n personaal gerealiseerde evaluatie niet met het oordeel instemt, wijst hij niet alleen het oordeel af, maar pleegt hij een aanslag op het door S geactualiseerde *negative face* (NF), de behoefte "of every 'competent adult member' that his actions be unimpeded by others" (Brown & Levinson 1978, p. 67)⁶. Dit is sociaal riskant. Het succes van het thematiseren van voor oordelen relevante condities als retorische strategie berust op het algemene principe dat H, kennishebbend van S' behoefte aan NF, afziet of in elk geval heel voorzichtig is met handelingen die voor S face-bedreigend zijn.

2.2. Met de onder 2 beschreven strategie brengt S op indirecte wijze tot uiting dat aan de oprechtheidsconditie is voldaan.

(27) ik zei dat ik wegging en ze keek me zo aan maar je moet je indenken zo'n smal vies bedje natuurlijk 't is geen bed zo tegen je gezonde benen aan ik kon het niet doen *en toen ben ik dus weggegaan*

(28) maar dat was heerlijk natuurlijk hè eindelijk weer eens nieuwe kleren ja en in Nederland kwamen ze met de rekening nou ja helemaal het toppunt hè *niet betaald hoor* nou was toch te gek dat ze dan met de rekening durven komen niet krankzinnig.

(29) S: dat vond ik eerlijk gezegd nogal een eh benauwd ogenblik
H: hoe reageerde het publiek op die eh deze escapade?
S: *nou ja die brak de tent af*

In (27) en (28) laat S zien hoezeer hij zich verbonden heeft aan z'n oordeel doordat hij handelingen verricht heeft die 'in het verlengde' liggen van zijn oordeel. Ook deze strategie is retorisch effectief omdat S als het ware zichzelf introduceert als deel van de werkelijkheid waarover gesproken wordt. Weer geldt dat als H het oordeel afwijst, hij daarmee S' NF bedreigt, omdat S immers dat oordeel tot uitgangspunt van zijn handelingen heeft genomen. M.a.w. S' kwaliteit van competent, redelijk wezen staat op het spel. Deze omstandigheid maakt het weliswaar niet feitelijk onmogelijk voor H het oordeel af te wijzen, maar het realiseren van de niet-beoogde voortzetting wordt hierdoor wel aanzienlijk bemoeilijkt.

2.3. De onder punt 3 beschreven strategie bestaat uit herhaling van de oordeeluitspraak; deze herhaling kan letterlijk zijn, maar S kan ook kleine variaties aanbrengen.

(30) H: hoe was dat die ontvangst dat dat die eerste uren?
S: verschrikkelijk vreselijk vreselijk en later moesten we toen in een hele grote loods wat onder de luis zat ook iets verschrikkelijks natuurlijk hè

(31) ja dat was ook nog wel heel naar tot slot toen we daar in Denemarken aankwamen, o ja heel naar

(32) o alleraardigst en het was leuk om juist in dat huisje feest te vieren hè ontzettend aardig

(33) ik vind het helemaal te gek het is eh geweldig ik heb ze nu twaalf weken enne ik vind 't eindeloos

(34) en dat was een grandioos beeld in de televisieuitzending 't was allemaal life maar 't is inderdaad gebeurd erg leuk

In geval van variatie kan S de oordeeluitspraak versterken (32) en (33), of de uitspraak afzwakken (34). In het laatste geval functioneert de herhaalde oordeeluitspraak, in de context van het narratief, als afsluitingssignaal, als teken dat het verhaal is beëindigd en beurtovername weer opportuun is. Deze *coda's* (Labov 1972, p. 365-366) worden veelal in *low key* (Brazil e.a. 1980, p.30 e.v.) geïntoneerd. In gevallen waar herhaling niet functioneert als coda, lijkt S door letterlijke of versterkende herhaling van de oordeeluitspraak zijn betrokkenheid daarmee tot uitdrukking te brengen: de herhaalde evaluatie actualiseert de oprechtheidsconditie (iemand die zo'n uitspraak herhaalt of versterkt, wordt geacht te beseffen en te menen wat hij zegt). Door zich op deze wijze met z'n evaluatie te verbinden, verkleint S, weer ten gevolge van NF, de mogelijkheden voor H het oordeel aan te vallen.

2.4.1. S kan zijn verbondenheid met z'n oordeel ook uitdrukken door z'n oordeeluitspraak te voorzien van bepaalde prosodische karakteristieken. Bij de bespreking van deze strategie doet zich als moeilijkheid voor, naast de gebrekkige mogelijkheid van presentatie van prosodische verschijnselen, dat we in dit artikel niet ingaan op de verbale realisatie van oordeeluitspraken zelf. Voor een volledige behandeling van intonatie als retorische strategie bij evaluaties zou dat wel nodig zijn; we volstaan daarom met de bespreking van de algemene principes.

Labov (1972, p. 379) heeft erop gewezen - en het ligt ook voor de hand - dat evaluaties, als realisaties van de expressieve taalhandeling *oordelen*, een expressieve intonatie kunnen krijgen. Labov geeft een aantal voorbeelden, maar heeft niet nader uitgewerkt wat de kenmerken van evaluatieve intonatie zijn. O.i. is evaluatieve intonatie het produkt van relatieve luidheid en/of relatieve gerektheid en/of relatieve toonhoogte (high pitch, high key). Deze verschijnselen doen zich m.n. voor bij de woorden of woordgroepen die het meest uitdrukking zijn van S' houding.

(34) en ik vond het ↑ zo'n hartroe:rend melodietje hè want voor mij is dat natuurlijk een ↑ reusa::chtig stuk herinnering

(35) o ja vreselijk en aardig ↑ vre::selijk aardig

(36) en daar kwam een meneer binnen zegtie daar heb je Marcel

Tielemans en dat was ↑ zo'n ge::kke sensatie voor mij dat Marcel Tielemans naar mij toekwam hè

↑ = high key

//// = + volume

:: = rekking

We kunnen in het algemeen zeggen dat deze prosodische verschijnselen een herkenbare en als expressief te bestempelen *nadruk* verlenen aan de oordeeluitspraak. Deze nadruk actualiseert de persoon van S, omdat, semiologisch gezien, een expressieve intonatie (als teken) in principe indexicaal verbonden is met de tekengever (Bax en Van den Heuvel 1978, p.119). Zo gezien, wordt met een evaluatieve intonatie tot uiting gebracht dat aan de oprechtheidsvoorwaarde is voldaan: S kan in principe niet een emotie die niet aanwezig is tot uitdrukking brengen. In dit verband wijzen we ook op *exclamaties* als (of bij) oordeeluitspraken: op eenzelfde wijze als evaluatieve intonatie presupponeren exclamaties de oprechtheid van S⁹.

Over evaluatieve intonatie en exclamaties als retorische strategie kan ongeveer hetzelfde gezegd worden als over de NF-strategieën in het voorafgaande. Deze verschijnselen moeten H ervan overtuigen dat S zijn oordeel meent, serieus neemt, van waarde acht. Deze omstandigheid hoeft uiteraard voor H niet doorslaggevend te zijn, maar ook al is H niet werkelijk overtuigd, deze expressieve nadruk maakt het voor hem moeilijk het oordeel zonder meer af te wijzen.

2.4.2. Werkt de evaluatieve intonatie tegen de achtergrond van negatieve spreker's face, er zijn ook intonatie-verschijnselen i.v.m. oordeeluitspraken die verklaard kunnen worden uit S' behoefte aan *positive face* (PF) en H's kennis van deze behoefte van S. "The most salient aspect of a person's personality in interaction is what that personality requires of other interactants - in particular, it includes the desire to be ratified, understood, approved of, liked or admired" (Brown & Levinson 1978, p.67). In deze en de volgende paragrafen bespreken we die verbale gedragingen in verband met evaluaties van narratieven die vanuit het perspectief van S' behoefte aan PF verklaard kunnen worden als retorische strategie. In de eerste plaats en in aansluiting op par. 2.4.1., gaan we in op *tone choice* in verband met oordeeluitspraken.

Brazil, Coulthard & Johns (1980) bestuderen, o.m. in navolging van Halliday, de communicatieve waarde van intonatiepatronen in zinnen en deelzinnen en onderscheiden vier grondpatronen die de volgende functionele kwalificaties dragen: (*intensified*) *referring tone* en (*intensified*) *proclaiming tone*. Door het aanbrenge van een R-toon (fall-rise) behandelt S de informatie, terecht of niet, als bekend, gedeeld, 'given'. De P-toon (falling) daarentegen drukt het sprekersstandpunt uit dat het om nieuwe informatie gaat. "We (...) argue that in choosing referring tone for a particular part of his message the speaker is marking it as a part of the existing common ground, whereas by choosing proclaiming tone he is indicating his expectation that the area of common ground will be enlarged as a result for instance of the hearer being told something he didn't already know" (Brazil e.a. 1978, p. 15-16). Waar het ons om gaat in verband met evaluaties, is dat *tone*, als vorm-categorie, voorwerp kan zijn van manipulatie door S. Ter completering van par. 2.4.1. kunnen we stellen dat een P-toon of een +P-toon (rise-fall) de expressieve realisatie van de oordeeluitspraak vergroten, waardoor de evaluatie een persoonlijk karakter krijgt.

(37) 't is werkelijk fantastisch

(38) grandioos.

Door de oordeeluitspraak met een R-toon of +R-toon (rise) te realiseren, signaleert S dat hij ervan uitgaat dat zijn oordeel door H gedeeld wordt.

(39) dus nou ja 't was de hel hè

(40) dat eh nou zo zijn d'r meer voorbeelden maar dat vond ik dus best wel goed

(41) nee zegtie want 't was geen kinderachtige man maar 't deed hem gewoon te veel aan hè

Op de sequentiële structuur betrokken, door (+)R-toon te kiezen specificereert S zijn voorkeur of verwachting ten aanzien van de reactie door H. Zo gezien, is de gekozen intonatie interactioneel relevant, omdat H, bij afwijzing van de evaluatie, tevens S' inschatting van de sociale relatie falsifieert: H zal S duidelijk maken dat S' veronderstelling over de 'common ground' tussen S en H onjuist is. Dit betekent feitelijk een dubbele aanslag op S' PF: H's afwijzing maakt niet alleen duidelijk dat H een evaluatum *anders beoordeeld* dan S, maar bovendien, en daar gaat het hier met name om, dat S *ten onrechte uitging* van gemeenschappelijkheid van opinie (vgl. Brown & Levinson 1978, p.127-128).

2.5. Wat gezegd is over de werking van intonatie, geldt *mutatis mutandis* voor die gevallen waar S zijn oordeeluitspraak vergezeld doet gaan van partikels als *hè, niet, immers, natuurlijk, ja toch, nou* e.d. Dit soort aanhechtingen aan proposities werken strategisch in twee richtingen.

Het partikel *hoor* kan tot uitdrukking brengen "dat de spreker de handeling die in de uiting is verricht zeer oprecht (en bewust) heeft voltrokken" (Berenst 1978, p.21). Eenzelfde functie hebben *nou, beslist, eigenlijk (wel), zeker, weet je, gewoon* e.a.

(42) en als je dan bericht in het kamp kreeg dat die 'nog leefde die nog leefde dat was dan een zegen hoor

(43) *nou* dat was (...) te gek

(44) dat heeft me eigenlijk erg eh een hart onder de riem gestoken

Het gebruik van deze partikels in oordeeluitspraken actualiseert de persoon van S en de daarmee verbonden consequenties voor S' NF. Partikels als *hè, niet, toch, natuurlijk* e.d. specificeren de voorkeur of verwachting van S met betrekking tot de voortzetting door H (Franck 1979, p.465).

(45) daar waren we vroeger allemaal mee tevreden hè met dat glaasje karnemelk

(46) nou dat was toch te gek dat ze dan met de rekening durven komen niet

(47) maar dan kun je je voorstellen wat een spanning dat is geweest voor hem hè

Tegen de achtergrond van PF beperken deze verwachtinguitdrukkende signalen, waartoe we ook *tag-questions* rekenen als *snap je, zie je, begrijp je, weet je wel*, de mogelijkheden voor H het oordeel af te wijzen¹⁰.

2.6. Een andere strategie die de 'set of continuation options' (Franck 1979) verkleint, is de *pronominal shift*. Het gaat hier om verschijnselen als deze:

(48) eh ik nou ja gewoon voor de mop ik zeg oh van de diamanten? en toen zei-die ja en dan weet je toch eigenlijk niet zo gauw een weg terug hè

(49) maar toen het allemaal weer rolde en liep en de kinderen weer hun eigen gang gingen toen dan word je eigenlijk weer op jezelf teruggegooid en dan eh ja dan komt eigenlijk voor jou het verdriet eh moeilijk je voelt dan meer de eenzaamheid eh je gaat dan echt nou je moet 't verwerken gewoon

(50) want op verjaardagen of wat ook eh ja dan kom je ... die is 't vergeten of niet meer voldoende bij stilgestaan of ik weet het niet je wordt gewoon stomweg niet gevraagd

We zien hier een strategie die het tegengestelde bewerkstelligt van personale evaluaties: S verdwijnt als het ware als oordelende instantie door het 'ik-origo' te verbaliseren in termen van *je* in de betekenis van *iedereen, men*. De effectiviteit van deze strategie berust op de claim dat niet (alleen) S het evaluatum zus of zo beoordeelt, maar elke (potentiële) beoordeelaar. Eigenlijk geldt die claim van algemene instembaarheid al voor elke auctoriële evaluatie in de vorm 'Evaluatum is X', maar de *je*-realisatie actualiseert de veronderstelde 'common ground' in veel sterkere mate. H bemerkt bij zo'n strategie dat S ervan uitgaat dan men, dus ook H, oordeelt als S doet. Deze omstandigheid maakt het voor hem moeilijk om het oordeel af te wijzen zonder S' behoefte aan PF te frustreren.

3.0. Tot zover onze analyse van verbale strategieën die Nederlandssprekenden toepassen om de mogelijkheden te vergroten om een instemmende reactie te verkrijgen van de gesprekspartner op oordeeluitspraken die zij, als vertellers van een verhaal in een radio- of televisieconversatie, verrichten. Deze reactie, die aangeeft dat ook H van mening is dat het vertelde verhaal de moeite waard is, rechtvaardigt het conversationele gedrag van S die een lange spreekbeurt voor zich heeft opgeëist.

De rationale strategieën zijn effectief als S erin slaagt redenen te geven voor zijn oordeel die binnen een stelsel van assumpties plausibel zijn. Het effect van niet-rationele strategieën is eerder sociaal, interactioneel bepaald. Met sommige niet-rationele strategieën creëert S een situatie waarin hij duidelijk staaft voor z'n oordeel; in die situatie is het voor H moeilijk om met S van mening te verschillen, omdat dat een aanslag betekent op S' behoefte aan *negative face*. De toepassing van andere niet-rationele strategieën creëert een situatie waarin S duidelijk laat uitkomen dat hij van H een instemmende reactie verwacht. Ook dan is het moeilijk voor H een afwijzende reactie te realiseren, omdat die 'onverwachte' afwijzing kwetsend kan zijn voor S.

Twee kwesties in verband met het evalueren van verhalen willen we tot besluit kort bespreken: de combinatie van verbale strategieën en het reageren op evaluaties in de context van een gesprek in de massamedia.

3.1. Wat het eerste aangaat, gesteld kan worden dat de mogelijkheden om verbale strategieën als hierboven beschreven met elkaar te combineren, vrij groot zijn. Met name is het verschijnsel interessant dat rationele strategieën niet zelden retorisch worden versterkt door niet-rationele strategieën te benutten bij de verbale realisatie, zie bijvoorbeeld in (6), (13), (15) en (16).

Ook zonder verder in te hoeven gaan op deze verschijnselen van samengaan, mag wel gezegd worden dat het retorisch effectief realiseren van een verhaal-evaluatie een tamelijk complexe verbale handeling is die een groot beroep doet op rationale en communicatieve vaardigheden van taalgebruikers.

3.2. Nu we gezien hebben op welke wijze sprekers proberen de kansen op instemming met hun evaluatie zo groot mogelijk te maken, wordt de vraag naar de complementaire handeling interessant. Als we ons bepalen tot ons onderzoeksmateriaal, zien we dat, in tegenstelling tot alledaagse communicatie-situaties (Polanyi 1978, p. 170), de 'pointe' van een verhaal nooit onderwerp is van discussie, omdat in de context van de massamedia H zelfs niet de mildste vorm van afwijzing realiseert na een evaluatie van de verteller.

Dit is niet opmerkelijk, want zoals aangegeven (par.0) is H in zijn rol van interviewer, gastheer, spelleider e.d. tegenover het publiek medeverantwoordelijk voor het verhaal. Als zijn afwijzende reactie zou betekenen 'dit verhaal is niet vertellenswaardig' zou dat uiteindelijk voor zijn eigen professionele reputatie schadelijk zijn.

Wél opmerkelijk is evenwel dat H zich overwegend *onthoudt van reacties* of zich beperkt tot *minimale responsen* die aangeven dat hij de evaluatie begrepen heeft, maar die niet als blijken van instemming geïnterpreteerd kunnen worden.

(51) S: (Buster Keaton-verhaal) dus wij konden niet meer en eh 't was heel moeilijk om daarna vooral voor een blazer als je moet lachen om dan door te spelen

H: Leonora Broekstra-Gomperts, reuze bedankt voor het initiatief (om koffie-concerten te organiseren, d.i. het vorige topic).

(52) S: (...) nou dat vertelde-die allemaal is heel toevallig hadden we zomaar een Nederlander aan de telefoon

H: ja ja

(53) S: o alleraardigst en 't was leuk om juist in dat huisje feest te vieren hè

H: ja

S: ontzettend aardig

H: eh de Cor Cools Combo zit klaar (...)

Dit terwijl men zou kunnen verwachten, of zich zou kunnen voorstellen, dat H door (uitbundig) instemmende reacties de vertellenswaardigheid zou onderstrepen (als variant van het 'ingeblikte gelach' bij Amerikaanse comedy-series).

Deze suggestie gaat ook uit van Springorum's opmerking "(...) dat deze constant positieve evaluatie (door H, mb) het vertelde verhaal maakt tot een verhaal dat overwegend leuk, aardig,

prima, fijn en gezellig gevonden wordt (door P, mb) (...)" (Springorum 1978, p.143).

Het lijkt er echter op dat H, in de context van de massamedia, vooral een *bewakende rol* heeft: hij ziet erop toe dat een verhaal afdoende wordt geëvalueerd. Doet S dat, dan kan hij passief blijven en beperkt hij zich tot een minimale respons. Blijft S naar het oordeel van H in gebreke op het stuk van de evaluatie, dan grijpt H in en probeert hij evaluaties of sterkere evaluaties uit te lokken.

(54) S: (...) en dan zette Johan een lege stoel voor zich en ging toneel spelen dan sprong die van de ene stoel op de andere we hebben daar samen wel prettig gewerkt

H: dus dat was wel lachen geblazen daar

S: dat was wel lachen geblazen, inderdaad

H: dat eh zou je helemaal niet verwachten hè op een belastingkantoor zijn wel serieuze mensen

S: nee eigenlijk niet

ja ja

S: nou ja maar eh we hebben toch ook wel eh leuke dingetjes gehad hoor

(55) S: en eh maar ook eh nou eens avondjes uitgaan of wat ook voor alleenstaanden

H: hoe was dat?

S: o vreselijk

H: dat zijn die contactavonden voor alleenstaanden?

S: ja maar ja da's heel gek maar je gaat er echt heen om om eh nou om warmte, gezelligheid (...)

(56) S: (...) maar dat heb je eerst gewoon nodig om je te kunnen geven want je kunt niet maar zo even dansen en eh hupla

H: toch niet

S: daar heeft een vrouw veel moeite mee

H: daar hou je niet van

S: nee

H: nee

Ook de voorbeelden die Springorum geeft (1978, p.141-142) wijzen in deze richting: het gaat daar steeds om 'verhalen' die door S zelf *niet* geëvalueerd worden. (Mogelijk voelt S in die gevallen de evaluatie-verplichting ook niet, omdat hij zo duidelijk *aangezet* wordt door H tot het vertellen over aspecten van zijn territorium (Springorum 1978, p. 139)). In deze gevallen moet de voor het publiek relevante verhaal-evaluatie door H gerealiseerd worden (wat voor H ook conversationale voordelen biedt, zie Springorum 1978, p.143).

De context-specifieke wijze van reageren door H versterkt de opvatting dat H, in triadische communicatie, vooral optreedt als intermediair. P heeft recht op evaluaties die de 'reportability' aangeven; als S zelf geen evaluatie realiseert of een te zwakke evaluatie, dan lokt H (sterkere) evaluaties uit of realiseert hij deze zelf. Evaluaties door H zijn primair op P gericht. In de context van de massamedia presteert H ten opzichte van S voldoende als hij hem door minimale responsen of $\emptyset$ -reacties laat weten dat het zo 'in orde' is¹¹. Het context-specifieke H-gedrag is in schema gezet in figuur 2.

S doet + E	→	H doet $\emptyset$ of m.r.
S doet + E	→	H doet ? E
S doet - E	→	H doet + E

fig. 2. Context-specifiek H-gedrag

Moge de lezer de bevindingen van ons onderzoek aanvaarden en van z'n instemming blijk geven op een wijze die we onlangs konden vastleggen in een Ierse pub, waar een evaluerende uitspraak werd beantwoord met het ultieme "I couldn't agree more".

Noten

1. Naast verantwoording d.m.v. evaluaties tijdens en, vooral, na het verhaal, kan de co-textuele en contextuele vertellenswaardigheid (gedeeltelijk) tot uitdrukking worden gebracht in *abstracts* (Labov), *story prefaces* (Sacks) of prospectieve evaluaties. Ook kan de 'pointe' van het verhaal naar voren komen in de onderhandeling, zo die er is, tussen S en H over het vertelrecht.
2. We gaan ervan uit dat, gegeven een evaluatie door S, H in het algemeen de plicht heeft hierop te reageren. M.a.w. de combinatie *evaluatie-reactie* vormt een *adjacency pair*, zie de gemarkeerdheid van (51) en (53) in alledaagse communicatie (vgl. par.3.2. en noot 10). De *set of continuation options* (Franck) voor H na een evaluatie heeft maximale instemming en maximale afwijzing als extreme waarden.
3. Dit artikel verschijnt onder dankzegging aan Janneke Meinardi die als student-assistente aan het onderzoek heeft meegewerkt en wier inzicht en werklust de auteur als bijzonder stimulerend heeft ervaren. Ook Jan Berenst's waardevolle opmerkingen zijn het artikel ten goede gekomen.
4. Gedurende de eerste week van oktober 1979 werden, bij wijze van steekproef, zoveel mogelijk radio-tweegesprekken op geluidsband vastgelegd. Dit corpus werd aangevuld met een aantal televisie-tweegesprekken, gedeeltelijk vastgelegd op videoband, gedeeltelijk op geluidsband. Het ligt in de bedoeling de resultaten van het onderzoek van oordeeluitspraken i.v.m. narratieven in tweegesprekken in de context van de massamedia in de vorm van een proefschrift te publiceren (beoogd 1982). Voor dit artikel werd gebruik gemaakt van de analyses van 60 narratieven uit het corpus.
5. De opvatting van Labov dat de massamedia *grosso modo* weinig geschikt zijn voor het observeren van spontaan, natuurlijk taalgedrag (Labov 1974, p. 211), vinden we te sterk. De concurrerende claim dat de verbale interactie op radio en tv een spontaan karakter heeft, geldt uiteraard niet voor alle vormen van taalgebruik in deze media (bijv. niet voor het NOS-journaal, politieke interviews e.d.). Voor ons onderzoek gebruiken we opnames van praat-, spelen probleemprogramma's (als *Kom 'ns langs op Slot Zeist*, *Onder de mensen*, *Raad een lied of niet*, *Vara's ZI*, *Hoor'haar*, *Rozegeur en prikkeldraad*, *TV Privé*) en andere, als genre moeilijk te typeren programma's waarin taalgebruikers - ondanks hun specifieke rollen - min of meer infomeel van gedachten wisselen. De gesprekken en gesprekjes die in dit soort programma's gevoerd worden, worden naast een aantal globale context-specifieke constraints i.v.m. de rol van S en H en het triadische karakter van de communicatie (Springorum) (vgl. par. 3.2.), vooral beregeld door de principes die kenmerkend geacht worden voor het spontane, alledaagse taalverkeer (zie Sacks e.a. 1974). In het algemeen kan gesteld worden dat de context-specifieke constraints (vooral) op het (taal)gedrag dat S en H vertonen gericht zijn en niet (zozeer) op de wijze waarop S en H dat gedrag verbaal realiseren, i.e. de *formuleringen*. I.v.m. ons onderwerp kunnen we stellen dat het een constraint op het S-gedrag is om (relatief) veel of sterk te evalueren; de wijze waarop die evaluaties vervolgens talig gestalte krijgen, lijkt niet af te wijken van de manier van doen in alledaagse taalgebruikssituaties. Overigens geldt de claim van spontaniteit het sterkst voor die fasen in media-gesprekken waarin een verhaal wordt verteld (zie ook Labov 1972, p. 354-355, Labov 1974, p.211).
6. Taylor claimt voor het model geen psychologische realiteitswaarde: "The evaluation process is not to be thought of as the psycho-

logical way by which we always in fact arrive at value judgements. Rather, it is the logical method which a rational person *would* follow if he were trying to come to a careful, reflective decision about the value of something" (Taylor 1975, p.4).

7. (Onaardige) experimentjes met 'doorvragen' ("Waarom vind je dat?") wijzen dat uit. Uit reacties als "Dat vind ik nou eenmaal, mag dat soms niet?" kunnen twee dingen afgeleid worden: 1) het nader funderen van opvattingen of waarden vereist een intellectuele inspanning die men zich niet zomaar wil getroosten en 2) doorvragen wordt ervaren als een aanslag op de behoefte aan *negative face* ("Ik heb recht op mijn mening").
8. Voor de duidelijkheid moet opgemerkt worden dat elke vorm van rechtvaardiging van een oordeeluitspraak door S een *negative face* (NF) bedreigende akt is t.o.v. H, omdat S inbreuk maakt op de handelingsvrijheid van H door d.m.v. een rechtvaardiging aan te sturen op een instemmende reactie van H. Elke vorm van afwijzing van een S-evaluatie door H betekent in principe een aanslag op S' *positive face* (PF): S' oordeel blijkt niet gedeeld te worden, terwijl S geacht wordt er behoefte aan te hebben dat anderen met hem instemmen, vgl. de definitie van PF in par. 2.4.2. Om deze *op de ander* gerichte face-verschijnselen gaat het ons in deze bijdrage niet in de eerste plaats. Wat we willen, is in het geheel van niet-rationele strategieën een onderscheid aanbrengen tussen twee tendenties i.v.m. *spreker's face*: het type behoefte dat S met zijn formulering *actualiseert* (beide typen zijn in beginsel altijd en bij iedereen aanwezig). Waar *a* S (door zijn formulering) uit laat komen wat zijn wensen of verwachtingen zijn m.b.t. de reactie van H, actualiseert S zijn behoefte aan PF. Waar *b* S zich (blijkens zijn formulering) als persoon bindt aan zijn oordeel, actualiseert hij o.i. zijn behoefte aan NF, in die zin dat hij laat uitkomen dat hij meent dat hij het recht en de competentie heeft om tot een oordeel te komen en dit oordeel verbaal te realiseren. Dit onderscheid in typen spreker's face wordt als zodanig niet uitgewerkt door Brown en Levinson (1978) - die sterk op formuleringen van sprekers i.v.m. hoorder's face zijn gericht -, maar is o.i. wel in overeenstemming met hun uiteenzetting. Het hierboven bedoelde onderscheid kan ook anders aangegeven worden: in geval van *a* refereert S (impliciet) aan *algemeen aanvaarde* kennis, meningen e.d. ter ondersteuning van z'n oordeeluitspraak. In geval van *b* refereert S (impliciet) aan zijn *eigen* (persoonlijke) kennis, meningen, ervaringen e.d. ter ondersteuning van z'n oordeeluitspraak. Deze zienswijze geeft echter minder zicht op het interactionele fundament van de strategieën in kwestie.
9. Het corpus bevat een geval van het simuleren van een gewaarwording d.m.v. exclamaties:

S: en zo is dat hamfonds van het CBS ontstaan toen en dat is H: Aah!

S: eh nu 25 jaar geleden en 't leeft nog steeds H: ja dat weet ik dan weer S: 't functioneert prima en nu hebben we een loterij georganiseerd H: wat lollig S: in november dan wordt 't een groot feest want dan bestaat het S: CBS 80 jaar H: Aagh! enig wat een idee ik had er nog nooit van gehoord tot zeer kort geleden dat dat bestond dat hamfonds

Uit de laatste bewering van H (en het verdere verloop van het gesprek) kan worden afgeleid dat H feitelijk al op de hoogte was van de stand van zaken die wordt meegedeeld en dat zijn sterk uitgedrukte verbazing onoprecht is. Men kan dit aanmerken als een voorbeeld van de tendens tot 'inszenierte Spontanität' die Bayer (1975) kenmerkend acht voor 'personality shows' (en waarvan programma's als *Babelonië* en *Wie van de drie* soms grove voorbeelden leveren). Misschien moeten we evenwel, met Brown & Levinson, milder zijn in ons oordeel, want zij merken op dat "the element of insincerity in exaggerated expressions of approval or interest (...) is compensated for by the implication that the speaker really sincerely wants (his interactants) positive face to be enhanced" (1978, p. 107-108).

10. I.v.m. het gebruik van instemmingspartikels zou men kunnen spreken van (pseudo)- valideringen: S verdedigt de (gepresupponeerde) norm met een beroep op *algemeen geldende opvattingen*.
11. We moeten i.v.m. noot 2 concluderen dat de $\emptyset$ -reactie die in het alledaagse taalverkeer als afwijzing geïnterpreteerd wordt, in de context van de massamedia als *acceptatie* kan gelden. De minimale respons geldt in die context ook niet als minimale instemming, maar heeft, samenhangend met de rol van H, veeleer een gespreksturende functie.

Bibliografie

Bax, M.M.H. & H.G. van den Heuvel: "De donkere stem van het verleden. Een fonosemanties verklaringsmodel voor het verschijnsel Ablaut". In: A. van Berkel e.a. (eds.): *Proeven van Neerlandistiek. Aangeboden aan prof. dr. Albert Sassen*, Groningen, 1978, p. 117-135.

Bayer, K.: "Talkshow - die inszenierte Spontanität". In: C. von Barloewen e.a. (Hrsg.): *Unterhaltung im Fernsehen*, München, 1975, p. 138-165.

Berenst, J.: "Partikels als illocutieve indicatoren". In: *Taalbeheersing 1978. Verslagen van een symposium (..)*, Enschede, 1978, p. 18-28.

Brazil, D., M. Coulthard & C. Johns: *Discourse intonation and language teaching*, London, 1980.

Brown, P. & S. Levinson: "Universals in language usage: politeness phenomena". In: E.N. Goody (ed.): *Questions and politeness*, Cambridge etc., 1978, p. 56-290.

Eemeren, F.H. van, R. Grootendorst & T. Kruiger: *Argumentatietheorie*. Utrecht etc., 1978.

Franck, D.: "Speech act and conversational move", *Journal of pragmatics* 3-5 (1979), p. 461-466.

Grice, H.P.: "Logic and conversation". In: P. Cole & J.L. Morgan (eds.): *Syntax and semantics*, vol.3: *Speech acts*, New York, 1975, p. 41-58.

Labov, W.: "The transformation of experience in narrative syntax". In: *Language in the Inner City*, Oxford, 1972, p. 354-397.

Labov, W.: "The study of language in its social context". In: *Sociolinguistic patterns*, Oxford, 1974, p. 183-260.

Polanyi, L.: *The American Story: Cultural constraints on the meaning and structure of stories in conversations*, Amherst, 1978 (ongepubl.)

Polanyi, L.: "So what's the point?", *Semiotica* 25-3/4 (1979), p. 207-243.

Sacks, H., E.A. Schegloff & G. Jefferson: "A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation", *Language* 50 (4) (1974), p. 696-735.

Springorum, Th.: "Obligate conversaties tussen spelleider en kandidaat". In: *Taalbeheersing 1978 (...)*, Enschede, 1978, p. 131-148.

Taylor, P.W.: *Normative discourse*, Westport, 1975.